

Червоний. Без лінії фронту

Про книгу

Це неймовірна історія! Повстанський командир Данило Червоний не пропав безвісти після зухвалої втечі з табору смерті. Вояк УПА вижив і переміг у нелюдських умовах вічної воркутинської мерзлоти. Щоб зрозуміти, як це йому вдалося, ми маємо повернутися на десять років назад і побачити Червоного юним ліцеїстом, який лише починає боротьбу за свободу. Його шлях по-своєму бачать та оцінюють друг юності Мирон, повстанка Марія, радянський диверсант і донька «ворога народу».

АНДРІЙ КОКОТЮХА

ЧЕРВОНИЙ

БЕЗ ЛІНІЇ ФРОНТУ

МАСШТАБНА ЕКРАНІЗАЦІЯ 2019

Андрій Кокотюха

Червоний. Без лінії фронту

Р^{оман}

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2019

© А. Кокотюха, 2018

© Інсайтмедіа продюсерський центр / кадри з фільму, фото, 2019

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2019

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2019

ISBN 978-617-12-7483-9 (epub)

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Електронна версія створена за виданням:

Кокотюха А.

К59 Червоний. Без лінії фронту : роман / Андрій Кокотюха ; передм. В. Кіпіані. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. — 320 с. : кол. вкл.

ISBN 978-617-12-5401-5 (дод. наклад)

Це неймовірна історія! Повстанський командир Данило Червоний не пропав безвісти після зухвалої втечі з табору смерті. Вояк УПА вижив і перемиг у нелюдських умовах вічної воркутинської мерзлоти. Щоб зрозуміти, як це йому вдалося, ми маємо повернутися на десять років назад і побачити Червоного юним ліцеїстом, який лише починає боротьбу за свободу. Його шлях по-своєму бачать та оцінюють друг юності Мирон, повстанка Марія, радянський диверсант і донька «ворога народу». Кінороман «Червоний. Без лінії фронту» — довгоочікуване продовження «Червоного», книжки, яка ще до успішної екранізації набула в Україні культового статусу!

УДК 821.161.2

Видання підготовлено за підтримки Українського культурного фонду. Позиція Українського культурного фонду може не співпадати з думкою автора

**УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД**

Автор висловлює подяку всім, без кого проект не міг відбутися:

Українському культурному фонду, Державному агентству України з питань кіно та особисто голові Державного агентства України з питань кіно Пилипу Ілленку; Володимирі Філіпову, генеральному продюсеру

продюсерського центру «ІнсайтМедіа»; Аллі Овсянниковій, продюсеру; Зазі Буадзе, режисеру; Володимиру В'ятровичу, голові Українського інституту національної пам'яті; Івану Патриляку, доктору історичних наук, професору, декану історичного факультету Київського університету ім. Т. Шевченка; Вахтангу Кіпіані, головному редактору сайту «Історична правда»; Леонідові Бицюрі, голові Тернопільської Кінокомісії; Володимиру Ханасу, публіцисту, експерту Тернопільської Кінокомісії; Андрієві Левчуку, директору Кременецького музею; Наталі Турчин (Тернопіль); Олесі Виговській (Тернопіль); Роману Микитюку (Турійськ)

Передмова Вахтанга Кіпіані

*Фото на обкладинці Андрія Суярка
Дизайнер обкладинки Аліна Белякова*

Червоним по білому

«Хай собі війна проклята чотири роки тягнулася. Люди до всього звикають». Маю нагоду представити українському читачеві нову книжку Андрія Кокотюхи про нашого давнього знайомого — українського повстанця Остапа. Згадані мною слова з роману «Червоний. Без лінії фронту» наче промовляють: війна, точніше, та війна, у якій Данило Червоний воював на Волині, на Галичині, та й у Воркуті, ще не закінчилась.

Ми живемо під час цієї війни. Нам назагал байдужа Перша світова. Суспільству — українському, польському, російському (якщо не брати до уваги істориків) — уже не дуже цікаво, що відбувалося на її видимих і невидимих фронтах. За дуже малими винятками, апелюючи до сьогоднішніх цінностей і реалій, ми не згадуємо тих, хто носив тоді зброю. Друга світова — цілком інша справа. Згадайте, як багато і часто ми посилаємося на ту війну, яка начебто закінчилась «Перемогою», салютами і кинутими під ноги Сталіну прапорами Третього Рейху.

Російський концепт «деды воевали», попри його критику, залишається мейнстримом і в Україні. Будь-яка дискусія про минуле, історичну пам'ять, жертв, уроки Другої світової наштовхується на небажання опонента впустити в себе іншу, неканонічну версію війни. Де твій дід міг бути водночас і героєм, і окупантом, а дід твого візаві — і захисником рідної землі, і людиною, яка окропила руки кров'ю жінок і дітей іншого походження. І нам із цим жити. Із цієї пісні слова викидати, на мій погляд, заборонено.

«Це війна, панове, якщо ви досі не зрозуміли. Не оголошена офіційно, але — війна. У неї свої закони, вояки керуються власними правилами». І найголовніше — або ти перемагаєш ворога, або він це робить із тобою. Війна — це не сентиментальна мелодрама. І у справжній війні не буває модного нині підходу «win-win». Переможець завжди один. Часто навіть не той, хто себе ним проголосив. І тому Данило Червоний вправно працює ножом і пістолетом, а головне, силою волі проти будь-якого наїзника, який приходить на його землю. Червоний ніколи не був у Києві чи Одесі,

але його Україна велика — від Донбасу до Львова. І Данило без революційних фраз і ефектних жестів робить те, що вмiє робити найкраще... Воює.

Усі правила й норми війни написані кров'ю. Не абстрактною, а чиеюсь конкретною кров'ю. Повірів Зенко другові — його не стало. Послухав повстанець кохану дівчину, не виконав наказ командира — мертві обоє. А скількох стратила служба безпеки ОУН за злочини військового часу? А скільки людей не дожили свого віку через провокації ворогів? Часом було достатньо сказати в селі кілька фраз — і все, зустрічай, мати, мертву дитину...

Можна і, певно, треба критикувати минуле з висоти гуманістичного ХХІ сторіччя, але пам'ятаймо, що війна не скінчилася. А може, і ніколи не скінчиться. Тому, можливо попри авторський задум, роман Андрія Кокотюхи є одним зі снарядів, які пробивають бетон старих, ще радянських уявлень про Другу світову. І це водночас допомагає бути опірнішими щоразу вигадливішим снарядам ворога. Вони часто не з заліза, а з паперу чи й навіть телевізійного, такого ненамацального, ефіру. Але нівечать не менше.

«Як не заради життя й любові, то заради чого воювати, Остапе? Заради чого жити?» Скільки таких наївних запитань не знайшли відповідей? Що на них могли відказати хлопці, долею подібні до нашого героя? Колись мій добрий знайомий — український повстанець Петро Саранчук (псевда Карпо, Малий), який пройшов через 28 років комуністичних концтаборів, сказав про себе тодішнього, зовсім юного: «Не вибирали, що краще. Бо могли помилитись». І тому вони просто йшли до лісу, знаючи, що програють битву, але вірячи у перемогу в цій довгій, безконечній війні. Без лінії фронту, справді.

А хіба зараз не так? Є справжня війна. Є обстріли. Є майже щоденні бойові й небойові втрати. І є Остап, Ворон, Зенко і Уляна. Не сумніваюся, що є наші сучасні бійці з такими позивними. Вони точно не програють.

Вахтанг Кіпіані, головний редактор сайту «Історична правда»

Чотири книги

Данило Червоний вижив.

Саме тому я вирішив знову повернутися до його історії. Зізнаюся чесно — коли вийшла друком перша впорядкована мною книга про повстанця на псевдо Остап, думав зупинитися на тому. І що далі, то більше переконувався в мудрості того рішення. Адже з кожним новим виданням роману, на який я перетворив спогади трьох різних людей, Червоний починав мене мучити сильніше. І настав момент, коли я був готовий зробити публічну заяву й відмовитися, відхреститися від того, кого волею долі сам породив.

Нагадаю, коли і з чого все почалося.

Звуть мене Клим Рогозний, народився в Києві 4 грудня 1969 року, вже більше десяти років займаюся документальним кіно. Наша студія знаходить гроші на фільми через грантові програми, створені нами стрічки можна побачити лише на спеціалізованих фестивалях, можемо похвалитися кількома десятками різних призів. Вони прикрашають стіну в нашому офісі, колеги жартома називають це іконостасом. Але в українських новинах про наші здобутки говорили лиш тоді, коли ми діставали чергову міжнародну відзнаку. Так мене побачила двоюрідна тітка Оля. Її чоловік, а мій дядько Григорій Титаренко, мамин двоюрідний брат, помер незабаром після проголошення Незалежності, поживши в тій Україні, за яку страждав у дніпропетровській психушці, менше року.

Саме від нього тітка Оля успадкувала ті самі три загальних зошити, в яких Григорій Титаренко записував розповіді різних людей про Данила Червоного. У радянський час навіть за звичайний людський інтерес до українського національного повстанського руху можна було щонайменше вилетіти з роботи, ще й з так званим «вовчим білетом». Звісно, жодного реального документа, котрий би свідчив про політичну неблагонадійність громадянина, в СРСР на руки не видавали. Але без нього все було зрозуміло, коли особою раптом починав цікавитись КДБ. Не в міру цікава людина опинялася під негласним наглядом радянської таємної поліції. Якщо цікавий не

брався за розум і вів своє далі, йому кроїли й шили справу про «буржуазний націоналізм», що тягнуло за собою зраду Батьківщини, не менше. Когось відправляли в табори, звідки мало шансів повернутися живим і де зовсім неможливо лишитися здоровим. Когось направляли на примусове лікування в спеціалізовані психіатричні клініки й там повільно перетворювали на «овоча».

З Григорієм Титаренком робили саме це. Причина — оті самі записи в зошитах, які йому вдалося заховати, аби потім лишити тітці Олі. Вона передала три зошити мені, я їх прочитав і написав на їхній основі роман, котрий став моїм тріумфом — і моїм прокляттям.

Книга прозвучала.

Про мене, як і про її героя Данила Червоного, заговорили. Хтось хвалив, хтось лаяв, хтось шукав прототип, хтось доводив: твір не художній, а документальний, у ньому нема жодного вигаданого персонажа. Мене навіть просили назвати першоджерело, з якого черпав відомості. Внутрішні дзвони забили на сполох, коли різні люди почали мені ті першоджерела тицяти в руки. Зробивши мене ледь не головним фахівцем із питань українського повстанського руху.

Уявіть собі пекло, в якому я опинявся відтоді всякий раз, коли приїздив кудись на зйомки із нашою групою. Боже збав, мова не лише про Галичину, Волинь чи Поділля. *Справжня могила реального Данила Червоного* знаходилася всюди, де зацікавлені представники патріотичної громадськості встигли прочитати книжку. «Пане Климе, пане Rogoznii, ви повинні, ви маєте, ви мусите, ви просто зобов'язані написати нову книгу саме про наш край! Ви багато втратите, якщо не знімете фільм про тутешніх героїв!» Спершу ці, загалом хороші, симпатичні й освічені люди наввипередки розповідали, де в них тут стояв відділ УПА, де діяв осередок підпілля ОУН, у кого родичі були в партизанах, чия зовиця стала зв'язковою, кого коли забрали до НКВС, де тримали, катували й у яких таборах усі патріоти відбували свої величезні терміни.

Найсильніше починало тіпати, коли кожна подібна розмова завершувалася насильницькою — інакше не скажеш, уже даруйте! — екскурсією до старого дуба, під яким вояк давав свій останній бій.

Так, говорив я, іменами героїв треба називати вулиці. Але при цьому я, Клим Rogoznii, не зобов'язаний особисто увічнювати

кожного такого невідомого героя. Тим більше лєвова частина подібних історій зовсім не унікальна. Вони схожі одна на одну, мов краплі дощової води. Більшість героїв за життя нічим особливим не відзначилися, кожен бив ворога, як міг та знав, і гинули в боях теж однаково.

Героїчно — проте *однаково*.

Не всякому пощастило досягти такого рівня, як Роман Шухевич, чию загибель завжди описують окремо й детально, адже йдеться про командувача УПА. Не всякий повстанський художник був так знаний, як Ніл Хасевич: його біографія, у тому числі — загибель у бою, досліджується так само спеціально. Переважна більшість тих, хто боровся, страждав і гинув за Україну, та й не лише за Україну, — люди звичайні. Добре мотивовані, патріотично налаштовані, та все одно — звичайнісінькі. Мені ж після книги про Червоного хоч із Києва не потикайся: виявляється, тільки я, Клим Рогозний, і можу достойно прославити всякого невідомого широкому загалу борця. І якщо шукатиму причин для відмови — мушу начуватися.

Отут підходжу до точки, котру з певного моменту вважав для себе неповерненням.

А вліз я в дуже неприємну історію.

Зустрічався як автор роману про Червоного зі своїми шанувальниками в Дубні. Після показу підійшов до мене чоловік років шістдесяти, назвався паном Миколою Якубовичем і завів уже звичну розмову: чи не хоче пан Рогозний написати книгу, а ще краще — зняти фільм про вояка УПА, який помер на етапі, коли його після суду везли на Колиму.

Я пояснив уже, що всякий раз слухаю уважно, іноді навіть щось собі фіксую в блокноті. Потім, без надмірного обнадіювання, кажу: мовляв, дякую, може бути цікаво, з вами зв'яжуться, все таке. Намагаюся не брати жодних оригінальних матеріалів, особливо — листів та старих фотографій. І ввічливо прощаюся. Думав, тут теж обійдеться.

Ні.

Новий знайомий наполягав: людина, про яку він мені каже, унікальна. Повстанський поет, причому геніальний. Мав публікації в різних виданнях, писати не припиняв у тюрмі, вірші вдавалося різними

способами передавати на волю. Зараз пан Якубович готує збірку його поезій до видання й наполягає: твори мають бути включені в обов'язкову шкільну програму. Ну, кажу, пане Миколо, то вже не мені вирішувати. Тут я безсилий. Чоловік відразу погодився. У міністерстві освіти, каже, ще від часів Табачника сидять українофоби. Чиновники роблять усе, аби справжнього українського слова звучало менше. І наша з ним місія — переламати ситуацію. Ми повинні боротися так, як стояли за Україну вояки УПА та й не тільки вони.

Пан Якубович виявився дуже наполегливим. Буквально взяв мене в облогу, вимотав, потім за всіма правилами підручника з тактики перейшов у стрімку атаку й переміг. Тобто змусив мене взяти впорядкований ним рукопис і дати слово написати книгу та зробити потім фільм. Слово честі, у мене справді закрутилася ідея оформити цю історію як наступний проект, отримати грант і справді зробити документальну стрічку. Усе ж таки повстанський поет — так само цікаво, як повстанський художник.

Чорт мене смикнув!

Довго потім картав себе. Слави тобі, Rogoznyy, захотілося. Ще й на гроші націлівся. Маєш тепер усе, що заслужив, бовдуре марнославний.

Як би делікатно пояснити, аби не образити знову чиїхось почуттів... Словом, людина воювала за волю України в лавах УПА, потрапила в лапи НКВС, була катована, дістала величезний вирок і померла від виснаження на пересилці. Знімаю шапку, схиляю голову перед подвигом та жертовністю. Вояк гідний меморіальної дошки, згадки в загальному пантеоні полеглих, вічної пам'яті. Але це зовсім не означає, що його поетичні вправи варті публікації, поширення, серйозного вивчення, тим більше — у школах. Навіть у міністерстві освіти, хто б як його не лаяв, працюють люди з вищою освітою та мінімальним літературним смаком. Те, що потрапило мені до рук від пана Якубовича, прийнято називати терміном «графоманія».

Хтозна, чи взяв би я на себе відповідальність дати таку оцінку вголос. Чудово розумію, як подібне буде сприйняте. Проте пан Якубович змусив мене озвучити свою думку, причому в досить різкій формі. Звісно, не перекладаю провини на нього повністю. Сам я теж мав би виявити стриманість та розважливість. Тільки він застосував фірмову тактику. Почав дзвонити щодня, чесно почекавши тиждень, за

який я здуру пообіцяв дати відповідь. Потім атаки стали інтенсивнішими, добродій уже дзвонив двічі на день. Він вирішив вимотати мене й отримати не якусь відповідь, а саме позитивну. Тобто я, Клим Rogozний, кидаю всі свої справи й починаю писати про його героя таку саму книгу, як про Данила Червоного. Щедро ілюструючи її віршами повстанця. А потім їх будуть виконувати на камеру народні артисти України, вони ляжуть на музику й стануть піснями, ці пісні звучатимуть по радіо, їх підхоплять мільйони, ну а вінцем до всього стане мій документальний фільм. Котрий згодом виросте в художній.

Мого професійного цинізму вистачало, аби пообіцяти панові Якубовичу, краєзнавцеві з Дубна, який викладав у школі креслення, узятися за підсунуту ним тему. Та досвід не лише спілкування з ним, а досвід *узагалі* дозволяв змодельовати подальшу ситуацію.

Отже, перший етап — мене переконали взяти матеріали. Другий — аби відчепилися, я даю слово зайнятися ними. За ним прийде етап номер три: щоденні дзвінки вже з наполегливим питанням: «Коли починаємо?» Завжди є можливість відбитися фразою на кшталт: «Знаєте, всі потенційні меценати — україножери, грошей на проект ніхто не дає». Тільки ж передих матиму ненадовго. Бо пан Якубович за тиждень, два, три, місяць, але все одно неодмінно проявиться знову. У кращому разі почне наполегливо вимагати, аби я подзвонив комусь, із ким він про щось домовився, у гіршому — крутити, аби я робив, що мушу, а час та гроші знайдуться самі собою.

Уміння казати «ні» треба набувати на спеціальних курсах.

Я думав — опанував науку відмовляти самотужки. Проте зустріч із паном Якубовичем мою самовпевненість перекреслила. Я сам себе загнав у пастку, з якої був тільки один вихід. Але тепер не лише сказати «ні», а й пояснити причину. Бо, виявляється, весь цей час я морочив панові Миколі голову.

Звинуватив він мене під гарячу руку.

З мене полилося все, що я думаю про запропоновану мені поезію.

Можливостей пана Якубовича я недооцінив.

У нього виявився прямий доступ до купи ресурсів, здебільшого маргінальних, та серед них траплялися досить цитовані, а отже — авторитетні в патріотичних колах. Звідти й почалася масована атака на мене як запродавця, кон'юнктурника, агента Кремля, провокатора й манкурта. Я виявився гнилим лібералом, котрий спекулює на темі

націоналізму, вибиває під це діло чималі гроші у вигляді грантів, насправді ж мені на все, крім грошей, чхати, плювати й класти. І взагалі, Клим Rogozний паплюжить пам'ять про видатних діячів українського резистансу.

Телефонний дзвінок, про який я вже згадав, раптом повернув мені сили та впевненість у собі.

Жінка назвалася Терезою Блант.

Українською незнайомка говорила з помітним акцентом, дзвонила з Торонто, пояснила — лиш тепер до тамтешньої української громади дійшла моя книжка. Загалом Тереза не бере активної участі в житті канадських українців, бо народилася там, у Києві була лише двічі, раз — у Львові і раз — у Полтаві, на бабусиній батьківщині. Мама пані Блант теж народжена за кордоном, але в Європі. Точніше — в Італії, звідки її бабуся Домнікія за своїм чоловіком, дідом Терези, на початку п'ятдесятих років минулого століття перебралася спершу до Франції, у Париж, а звідти — до Канади, років за десять.

Бабуся Домна, так називали її в родині, написала й видала в Канаді книгу спогадів «Мій довгий шлях до України». З поваги Тереза, як і її мама, мемуари прочитала. Видання є такою собі сімейною реліквією, яка за межами їхньої родини приречена була загубитися серед десятків схожих емігрантських спогадів, котрі писалися й видавалися протягом тридцяти років, від середини 1960-х у Канаді й Америці, потім, після 1991 року, — в Україні, за гроші самих авторів, у різних новостворених видавництвах, котрі охоче й наввипередки освоювали приватні кошти діаспорян.

Трошки знаючись на цьому, я вже потім припустив: добре, що бабуся Домна, точніше — Домнікія Чечель, устигла опублікувати мемуари в Канаді, коли була ще в зрілому віці, а не тягнула час, зволікала, аби надрукуватися на Батьківщині. Тут тиражі безбожно губилися. Адже спогади українських емігрантів, хай вони учасники збройних змагань та підпілля, пересічному читачеві були мало цікаві. Спритні видавці робили не більше ста копій, хоч зазначали на книжках кілька тисяч, за що заплачено й треба звітувати. Коли ж замовники делікатно питали, де той тираж, партнери радісно заявляли: так усе ж продано. Зазвичай на прибуток грошодавці не претендували, тож сміливо кажу: навіть найцікавіше йшло в пісок, у небуття.

На щастя, на моє особисте щастя, книжка Домнікії Чечель була прочитана свого часу якоюсь кількістю зацікавлених людей. Серед них — її онука Тереза. Тому канадійка відразу згадала бабусині спогади, коли почувла про Данила Червоного.

Адже Домнікія знала хорунжого Остапа.

Вона бачила його після втечі з табірнього пункту у Воркуті. Спершу врятувала Червоному життя. Потім він не дав убити її. Нарешті, завдяки знайомству з Данилом і почався отой самий довгий шлях до України, який Домна описала.

Отже, Червоний вижив.

Чесне слово, саме це варте окремої, нової історії. Тож я, звичайно, загорівся й зовсім не був проти, навіть наполягав, аби Тереза Блант знайшла спосіб передати мені бабусині мемуари. Канадійка не могла собі дозволити віддати мені родинну реліквію в руки навіть під гарантію повернення. Але ми живемо в третьому тисячолітті, тож за кілька днів я отримав відскановану книгу в PDF-форматі.

Далі почалося ще цікавіше — виринув раптом відставний офіцер КДБ.

Я завжди знав, що працівникам радянської держбезпеки в нинішній Україні ведеться навіть дуже незле.

Спершу він попросився до мене в друзі через Facebook. Проте я перестав додавати незнайомих, хіба що вони крутяться в цікавих для моєї професійної діяльності сферах. Після виходу «Червоного» охочі «дружити» у віртуальному просторі посипалися, мов горох із шапки, і частина з них почала таврувати мене зрадником після викривальних дописів пана Якубовича. Тож я відхилив пропозицію такого собі Борислава Кондратюка.

І він за кілька днів написав мені приватне повідомлення з пропозицією зустрітися. Мене, запевняв незнайомиць, повинна зацікавити інформація про бандерівця на прізвисько Остап.

Наголошую, так і написав: «*бандерівець*» і «*прізвисько*». Думаю, зрозуміліше буде, якщо процитую оригінал, а Кондратюк оперував російською: «*бендеровець*» і «*кличка*». Тобто навмисне чи за звичкою неправильно вжив слово, яким у російсько-радянській пропаганді позначають українських повстанців. Причому — всіх, хоч вони належали до різних світоглядних таборів, не завжди підтримуючи

радикальну ідеологію Степана Бандери. А ота «кличка» — це насправді *псевдо*, яке мав кожен учасник руху опору в описаний мною період. Проте псевдоніми в кримінальних справах перетворювалися на злодійські прізвиська, за аналогією до тих, що брали собі справжні кримінальники. Частину повстанців судили саме за бандитизм, бо кроїти всім політичні статті — визнати наявність на територіях, підконтрольних радянській владі, масштабного політичного протестного руху. Тобто сотень тисяч, як не мільйонів незгодних. Тож простіше було записати більшість членами збройних криміналізованих банд.

Словом, я зрозумів — Борислав Кондратюк не має до мого героя й подібних йому симпатій. Скорше — навпаки. Проте цікавість усе ж погнала вперед, і скоро я пересвідчився в своїй правоті.

Новий знайомий приїхав на чорному «Рендж Ровері», дав візитку з усіма телефонами й електронною адресою. Пан Кондратюк не приховував, що працює консультантом із безпеки у великій фінансово-промисловій групі, а до того служив у п'ятому управлінні КДБ, дослужився до полковника, у цьому званні пішов у відставку. Згадана «п'ятірка» займалася боротьбою з ідеологічними диверсіями, фактично — з інакодумцями. Це вона взяла свого часу в лещата мого дядька Григорія Титаренка.

На око важко було визначити, скільки років моєму новому знайомому. Мав вигляд молоджавий та елегантний, у дорогому костюмі, при краватці, гладко поголений. У салоні гуляв ледь помітний аромат приємних парфумів, сивина додавала шарму й навіть певної ваги. Швидше за все, мав трохи більше, ніж сімдесят років, якщо припустити, що з органів звільнився незабаром після розвалу СРСР. Полковника реально отримати, якщо тобі перевалило за сорок, але ще нема п'ятдесяти й ти маєш гарний послужний список.

Борислав Кондратюк, поза сумнівом, мав у п'ятому управлінні позитивну репутацію. Аби не гавкнув Союз, дослужився б до генерала. Ще й, дивись, очолив би всю «п'ятірку» республіканського КДБ.

Розмова вийшла недовгою. Пан Кондратюк запитав, чи знаю я про те, як повстанець Остап у 1943 році допоміг передовому загону партизанського з'єднання Сидора Ковпака виконати бойове завдання. Я заперечив: судячи з уже почутого й прочитаного, Данило Червоний не міг піти на співпрацю з ковпаківцями. Можливо, припустив, ідеться

про іншого Остапа. Подібне псевдо мали з десятків різних повстанців, у тому числі — командирів. Так само, як було кілька Вовків, Орликів, Запорожців, Дубів тощо. Але пан Кондратюк був категоричним: мова саме про Данила Червоного, адже такий точно один.

І надав доказ.

Ним виявилася художня книжка з популярної в радянський час серії «Бібліотека військових пригод». Ця називалася «Вирок було виконано» й складалася з десяти досить великих за обсягом оповідань. Автором був зазначений Степан Круглов, але Кондратюк тут же пояснив — це літературний псевдонім його безпосереднього начальника Степана Дем'яновича Іваніщева.

Під час Другої світової війни, яку мій співбесідник уперто називав Великою Вітчизняною, і тут справа навряд чи в силі звички, Іваніщев-Круглов служив у НКВС. Конкретніше — брав участь у диверсійних операціях на Волині в 1943 році, потім — у ліквідації, як сказав Кондратюк, *націоналістичного підпілля*. Після поранення в 1945 році Іваніщева-Круглова кинули на ідеологічну роботу, до якої мав хист. Так кадровий офіцер державної безпеки став ще й літератором.

Оповідання «Небезпечні ліси» згадувало Данила Червоного на псевдо Остап.

А йшлося в ньому про керівника радянської диверсійної групи, капітана НКВС Павла Суворова, який стикнувся з відділом повстанців у боротьбі за контроль над лісами. Борислав Кондратюк охрестив це свідчення унікальним у своєму роді. Адже тут автор детально описує вдалу операцію свого командира Суворова, свідком і навіть учасником якої був сам.

На жаль, тут же зазначив мій співбесідник, Павло Суворов загинув від бандитської руки за три роки — його застрелили нахабно, просто біля обласного управління МВС на вулиці Коперника в Тернополі.

Книжку Борислав Кондратюк мені не дарував. Ми заїхали в найближчий копії-центр, скопіювали потрібні сторінки. Після чого новий знайомий попрощався й порадив на прощання цікавитися всіма джерелами інформації, більше думати й аналізувати, менше гратися в пропаганду й практикувати ура-патріотизм. Саме тому, що подібними речами в Україні загралися, маємо війну й розколоте суспільство.

Оповідання прочитав удома. Потім — ще раз, уважніше, з маркером. Тоді ще не знав, що з цим робитиму. Але, маючи спогади

Домнікії Чечель, уже дещо почав собі думати, комбінувати, складати в голові.

Аби час показав: думки матеріальні.

Днів за п'ять чи навіть через тиждень, точно не скажу тепер, на електронну пошту прийшов лист, який я спершу прийняв за спробу розіграшу.

Чоловік підписався «Джон Спенсер» і тут же пояснив — насправді він названий Іваном, просто тут, в Австралії, його від самого дитинства кликали Джоном. Він нащадок українських емігрантів, котрі виїхали до Сіднея після Другої світової. Тато, Юрко Степанчук, був учасником руху опору, а в Австралії зміг знайти кошти на власне маленьке видавництво «Наша хода». Там у 1970-х надрукував автобіографічну повість Ореста Миронюка «На псевдо Мирон». Пан Миронюк після війни вивчився на економіста, зробився професором, викладав не лише в Австралії, а й по всьому світу і видання книжки оплатив сам. Після чого став одним із основних жертводавців «Нашої ходи». Зараз уже нема видавництва, та й Орест Миронюк помер років чотири тому, доживши майже до ста років. Проте один примірник його книжки зберігається у Джона Спенсера як пам'ять.

Зовсім недавно він прочитав одне з моїх інтерв'ю про Червоного — чи був він насправді.

І раптом згадав: Орест Миронюк був другом юності Данила Червоного. Про що пише в своїй книзі, згадуючи серед тих, хто мав на нього вплив, справив враження, навіть сформував. Передати книгу він не може, але, якщо це мене цікавить, скаже, куди й до кого в Києві звернутися по неї.

Чи цікавив мене початок бойового шляху Червоного-Остапа? Ви ще питаєте! Уже за три дні я знімав чергові копії з уже третьої в цій дивній історії книжки. Удома склав докупи трофеї й нарешті зрозумів: маю *жирний* початок історії. Та все ж чогось усе одно бракувало, якоїсь деталі. Сказав би... людської, чи що.

Тижнів зо два по тому знайомі запросили мене на презентацію збірки статей та інтерв'ю про Українську Повстанську Армію.

Чесно кажучи, не дуже рвався. Подібних книжок тепер щоквартально з'являлося десятки. Не скажу, що це погано. Напевне,

кожна така потрібна для просвітницької роботи. Інша річ, унікальні, неповторні, оригінальні матеріали мало яка містила. Хоч кожен автор-упорядник уважав себе носієм саме такої інформації. Проте на заході обіцяли бути потенційні партнери мого нового документального проекту, тож я вибрався.

Упорядник після типового, я б навіть сказав *казенного*, заходу категорично відмовив мене купувати примірник. Подарував, підписав, і в очах при тому читалася якась значимість. Кілька разів чоловік кидав на мене багатозначні погляди, на щось незрозуміле натякав. Нарешті, зрозумівши — я не розшифрую, мовив прямим текстом: «Там в одному місці згадується про вашого Червоного. Почитайте, пане Рогозний, то є дуже важливо». Хитрим виявився. Не вказав точно, що, де, на якій сторінці. Мовляв, читайте від початку до кінця. Називався збірник «Повстанськими стежками», і серед інтерв'ю я знайшов, нарешті, розповідь такої собі Марії Синиці, у якій згадувався мій Червоний-Остап.

Навіть більше: жінка виявилася подругою Уляни Волощук. Тієї самої зв'язкової, яка стала Даниловим коханням. Що дозволило Львові Доброхотову тоді, у Луцьку, почати складну оперативну комбінацію й заманити Червоного в пастку.

Клаптик тексту, чесно кажучи, невеличкий.

Але все одно мені не вистачало саме такого.

Так я наважився запропонувати вам нову книгу про Данила Червоного.

Труднощів у роботі над нею мав значно більше, ніж коли готував першу.

Усі три зошити, успадковані від Григорія Титаренка, прямо стосувалися хорунжого Остапа. Міліціонер із Чернігова Михайло Середа, відставний офіцер КДБ Лев Доброхотов та реабілітований в'язень, мешканець Ленінградської області Віктор Гуров згадували історії свого знайомства з ним. Якщо й говорили Титаренкові про щось інше, він не записав непотрібного, бо мав цілком конкретний інтерес. Саме тому мені лишалося тільки перекласти все українською, бо оригінальні записи велися російською, привести три оповіді до спільного знаменника й уніфікувати. Що, до речі, викликало невдоволення в певній частині читачів. Мовляв, пан Рогозний

наважився й насмілився нехтувати мовними особливостями описаного ним регіону. Зате російський табірний кримінальний жаргон зберіг, українізував та дбайливо, ретельно відтворив. Хай там як, від головного персонажа нічого в зошитах Титаренка не відвертало.

Зараз мав перед собою чотири книжки, жодна з яких Данилові Червоному на псевдо Остап присвячена не була. Про нього автори згадували в певних фрагментах, він не був для кожного аж такою важливою постаттю. Аби не успіх моєї попередньої роботи, аби не повільний, але впевнений розголос, жодна з книжок так би й не спливла. Залишаючись, при всій повазі до авторів — навіть поважаючи працю чекістського літописця, зауважу: усі вони зберігали б той маргінальний статус, на який були приречені. Адже губилися серед десятків, навіть сотень подібних. До того ж імена авторів ніколи нічого не говорили широкому загалу. А опус Степана Круглова взагалі вийшов свого часу тому, що пропаганда подвигів радянських спецслужб була складовою державної політики в СРСР. У тому числі — культурної. «Бібліотечка військових пригод» та інші подібні видавалися державним коштом, мали великі тиражі й були для радянських людей чимось подібним на оповідки про Джеймса Бонда. До речі, теперішня Росія йде тим самим шляхом, але хай собі.

Я витратив чимало часу, вибираючи з кожної книжки потрібні фрагменти. Далі треба було знову уніфікувати їх, а по суті — взявши за основу й максимально зберігаючи деталі оригіналів, усе ж написати своє. Тут моя робота максимально наблизилася до журналістики: слухаючи кожного наступного візаві, усе одно потім подаю отримані від нього відомості так, як вважаю за потрібне. Звісно, чергове чесання всіх одним гребенем знову комусь не сподобається. Проте хай запропонують інший формат, із задоволенням ознайомлюся й навіть обіцяю перейняти цінний, красивий і корисний досвід.

Нарешті склалося.

Я дозволив собі розділити цю книгу на чотири частини, кожна з яких після тривалих роздумів вирішив назвати фрагментами. Адже справді маємо чотири фрагменти, взяті з чотирьох окремих, незалежних одне від одного джерел. Зрозуміло, фрагмент книги Степана Круглова перероблено найбільше, плюс перекладено українською й оздоблено моїми примітками. Мені здалося, що, як у випадку з історією Льва Доброхотова, треба показувати події очима

того, хто їх описує, залишати його погляди й оцінки. Проте всюди робити відступи й пояснювати, як усе було насправді. Повстанський рух очима радянського диверсанта — цікавий погляд, але без відповідних коментарів нікуди не годиться.

Для Росії — напевне так.

Для України й цивілізованого світу — в жодному разі.

Ще трошки скажу про дійових осіб, яким за кілька хвилин передам слово. Для зручності, аби не плутати вас, кожного нарід, як вважав за краще. Тому Орест Миронюк перетворився на друга Мирона, Марія Синиця влаштувала, а ось Степана Круглова залишив під тим псевдонімом, який він поставив на своїй книжці. Нарешті, найцікавіше для мене — Домнікія Чечель. Порадившись із онукою, я назвав її у відповідному фрагменті Домною Галушкою. Чому — зрозумієте самі, коли дочитаєте до того місця. Тереза Блант не заперечувала, навіть визнала: так краще для історії. Коли так, то й нам підійде.

Нарешті, варто сказати про певні розбіжності в хронології подій, описаних тут і в спогадах міліціонера Михайла Середи. З його слів, Григорій Титаренко написав у першому зі своїх зошитів: Данила Червоного вперше арештували за рік до подій, про які розповів товариш його юності Орест Миронюк. І тоді ж він уперше втік із львівської тюрми «Бригідки». Натомість друг Мирон указує інший час та інше місце «дебюту» Червоного-втікача. Я довго міркував, які відомості можуть бути правдивішими. І припустив: Середа згадував свою розмову із начальником районної міліції, своїм колишнім фронтовим командиром. Той, своєю чергою, керувався інформацією про повстанця Данила Червоного, зібраною по крихах із різних джерел. У тому числі — з документів польської таємної поліції, більшу частину яких знищили у вересні 1939 року, перед самим вступом німецьких, а пізніше — радянських військ на територію Польської Республіки. Збираючи справу на хорунжого Остапа, в НКВС, напевне, керувалися різними матеріалами, у тому числі — свідченнями, зібраними дефензивою[1] від третіх осіб.

Отже, вирішив я, полковник Калязін, а значить — і його підлеглий, лейтенант Середа, мали в своєму розпорядженні відомості, зібрані *не ними*. Тож плутанина з датами, особливо — стосовно діяльності нашого героя в міжвоєнний період, цілком імовірна. Натомість більшої

довіри заслуговують усе ж спогади Ореста Миронюка. Адже описані ним події відбувалися безпосередньо в нього на очах та за його участі.

Здається, усе. Відпускаю фрагменти від себе, традиційно перепрошую за трошки довге вступне слово й маю надію, що в подібному детальному роз'ясненні потреба була. Далі лишаю тебе, читачу, сам на сам із Червоним, його друзями, товаришами, ворогами. Кожен хай сам відповість, чому війна, яку вів Остап, не мала лінії фронту. І маю надію: кожна з переказаних мною історій настільки реальна, наскільки ж і неймовірна.

Ваш К. Рогозний

Фрагмент перший

Друг Мирон

Друга Польська Республіка,
Волинське воєводство, місто
Кременець Жовтень 1938 — вересень
1939 рр.

1

З Данилом Червоним ми познайомилися ближче в ресторані «Волинь».

Тут варто відразу пояснити: до того ми вже бачили цього дивного хлопця й знали, як його звать. У Кременецькому ліцеї, де ми всі вчилися, українців з роду було на час, про який пишу, не аж так багато. Частина навіть між собою говорила польською. І я не виняток — у нашому селі подібне явище не дивувало.

Потім дізнався — ми з Zenком молодші за нього на два роки, а з Юрком вони взагалі однолітки. Проте з першого погляду Данило видавався старшим щонайменше років на п'ять. Тримався осібно і цим підтверджував подібний висновок. Можна було подумати, що старшому хлопцеві з нами не цікаво. Худорлявий, але не хворобливий, збитий міцно, дивився зазвичай трохи примруженими очима. Ніколи не всміхався, тонкі губи постійно стиснуті, як і він весь сам — немов накручена пружина. Зблизька в Червоному вгадувалося глибоко приховане шаленство. Він справляв враження людини, яка тримається

з останніх сил. Необережний крок поруч, необачний рух, погляд, який не сподобається, — і хлопець вибухне. І разом — світ довкола нього.

Аби ж я знав тоді, як скоро доведеться переконатися в правильності висновків.

Не скажу, що пошкодував. Навпаки, мені б запізнатися з Данилом Червоним раніше.

До того часу я думав, що мені пощастило потрапити в компанію Юрка Дороша. Сильно сказано — компанія. Насправді їх було двоє, і Zenko Лісовський дивився своєму лідеру просто в рота. Дорош досить швидко зійшовся з ним, узявши під опіку. Хоча Zenko її не потребував, дрібного хлопаку в круглих окулярах ніхто в ліцеї не кривдив. Навпаки, наш регент, пан Мар'ян Калюжний, мав достатньо поваги, аби поклопотатися про нього й прилаштувати на службу в ліцейську друкарню. Zenka навіть поважали, бо міг роздобути потрібні для навчання книжки й журнали задурно. Наш брат-ліцеїст не мав на то грошей, бо всі зайві злоті ніс до ресторану, проциндрюючи на пиво.

Треба трохи розказати, як у ті часи велося.

Це вже потім я дізнався про національні заворушення в Малопольській Вєходні[2]. У нашому воеводстві Волинському[3] на той час майже вісім років було тихо. До того, щоправда, трохи бунтували, коли поляки почали осідати в наших селах відповідно до чинних законів. Тоді польським селянам та воякам, що повернулися з фронту, почали давати багато землі. А де її брати, як села наші? Правильно, забирати в українців, і нема на те ради.

У нашому селі та й довкола так само розбудувалися польські колонії, і ляхи мали значно більше вигод, ніж ми. Власне, ми взагалі не мали жодних. Батько згадував: навіть за російського царя-батюшки селяни мали більше прав хазяйнувати в себе на землі. Але він за вила не хапався, просто бурчав, бо не волів сваритися з владою. Я малий був тоді і все одно зрозумів: мудро тато чинив, коли не ходив ночами палити збіжжя й різні забудови, де сиділа повітова влада, й не різав нишком телефонні дроти.

Тато не заїдався з владою й нам велів терпіти, тільки так можна вибитися в люди. Однак коли поліція з уланами набігли на наше село, аби навести порядок[4], нам таки перепало. До хати ввірвалися солдати, почали громити все, що бачили, трощити лавки, колоти й різати багнетами подушки та одяг. Батька витягли надвір, заходилися

лупцювати шомполами на наших очах. Менші ревли, нічого не розуміючи, я стояв на колінах, плакав, бо думав — зараз візьмуться за маму, потім — за мене. Та враз ніби Бог святий почув: забіг вїйт, сказав: тут доста, вони все зрозуміли, наука не завадить, та Миронюки слухняні. Офіцер на прощання відважив татові ляща, потім нас облишили.

З часом, коли все вляглося, батько не раз пояснював: ми — польські громадяни, хоч звемося українцями. Хочемо вибитися в люди — треба не зважати на заколотників, не повторювати їхні скарги, не брати книжечки й листівки, які вони намагаються потай поширити між людей. Навіть не слухати їх, бо заразні. Поруч постояв із таким — уже скоїв злочин проти польської влади. Ми слухали, а я — то й узагалі думав так само. Погані спогади загалом затерлися, проте розбите татове лице спливало перед очима в найменш придатні для того моменти. Я розумів: батькові стало б сили взяти сокиру, кинутися на тих солдатів, боронити родину, скільки б протримався. Далі — що? Лишилися б Миронюки без годувальника. Хтозна, яка б доля спіткала. Тато ж, зносячи побої, насправді тим самим захищав дружину й дітей, як знав, відчував, міг на той момент.

Як не чиниш опору — навіть ліпше боронишся.

Це вже Юрко Дорош почав переконувати, як я помиляюся.

Данило Червоний ще далі пішов, і я йому повірив більше.

Час показав — Дорошу на горе.

Та нехай, наперед не забігатиму.

2

Уже коли почав згадувати молоді роки, збирати спогади докупи, прийшло нарешті розуміння: батько не хотів для нас, дітей, такого життя.

Не знав, що і як піде далі. Господи, та ніхто ж тоді, навіть маршал Пілсудський не уявляв — за дев'ять років Польщі знову, як колись, не буде на карті світу. Поки ж тато вперто вимагав від нас триматися ближче до поляків і вчитися по-польському. Українських книжок аж до сімнадцяти років я в руках не тримав, хоч грамоти трохи знав — поки не почалися оті каральні акції, в нас у хаті їх трохи мали. Батько тоді

навряд чи знав, але відчував мовби нутром: щойно пішли чутки про незадоволеність влади сільськими протестами й почали закривати «Просвіти», він виніс із хати українські співаники, абетку й книжечки казочок із простенькими малюнками. Чи закопав, чи десь спалив — хтозна, я за ним не піддивлявся. Запитався маму якимось за «Читанку для чемних діточок»[5] та «Яйце-райце», а вона очі відводить. Тато почув, каже: нема, потім польські з ярмарку привіз. Не зі злої волі, просто боявся найменшої для нас усіх небезпеки.

А ще розумів: треба вчитися грамоти, хай польської. Тому не мав я малим вільної хвилини. Бігав, звичайно, з іншими дітьми на річку, гасав по полях, випасав корів улітку. Та щойно якась вільна хвилина — батько вже ледь не за вуха тягне до столу, підсовує нові книжки, примовляє: вчися, Орку, вчися, бо хлопом у гною скнітимеш, а так у пани виб'єшся. Тож нема, чому дивуватися, коли одного разу він привіз мене до Кременця — тамтешній ліцей тоді вважався одним із кращих, ще й від рідного повіту не дуже далеко. Словом, до науки, Орку, до науки.

З Юрком Дорошем досить скоро здружився.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ